

שאלה: האם שותים מכוס של שבע ברכות בסעודה שלישית?

תשובה: בנושא זה ישנן כבר תשובות ברורות ומפורטות של רבי משה פיינשטיין בשו"ת "אגרות משה" חלק או"ח ד' סימן ס"ט, של רבי יצחק יעקב וייס בשו"ת "מנחת יצחק" חלק ג' סימן קי"ג, של רבי אליעזר יהודה ולדנברג בשו"ת "ציץ אליעזר" חלק י' סימן מ"ה, ושל רבי עובדיה יוסף בשו"ת "ביע אומר" חלק ח' - או"ח סימן ל"ג, ולא באנו להוסיף כאן על האמור במקורות הנ"ל אלא לחזור ולברר את הדברים, בשל הישנות השאלה במקומותינו.

כרקע לנושא בו אנו דנים משמשות שתי שאלות הלכתיות בלתי תלויות: האם יש חובה לברך ברכת המזון על הכוס, והאם מותר לאכול ולשתות בשבת אחרי חשכה ולפני ההבדלה.

הראשונים נחלקו בשאלה האם יש חובה לברך ברכת המזון על הכוס או שמא אין זו חובה אלא רק מצוה. התוספות בפסחים דף ק"ה עמוד ב' ד"ה "שמע מינה ברכה טעונה כוס" מביא את שיטת הרשב"ם ושיטת הר"ר יחיאל שחובה לברך ברכת המזון על כוס, והתוספות מסכם: "ונראה דכן הלכה דברכת המזון טעונה כוס". כן פסק הרא"ש במסכת ברכות פרק ח' סימן ב'. כן פוסק הטור או"ח סימן קפ"ב, וכן מביא הבית יוסף או"ח חיים סימן קפ"ב בשם רבינו ירוחם ורבינו יונה. לעומת זאת, הר"ן מסיק מהעובדה שבמסכת פסחים דף קי"ז עמוד ב' הרי"ף מביא את פרכתו של רבא להוכחתו של רבינא שברכה טעונה כוס, שנראה שהרי"ף פוסק שברכה אינה טעונה כוס. גם הרמב"ם פוסק בהלכות ברכות פרק ז' הלכה ט"ו שאין ברכת המזון צריכה כוס. השולחן ערוך או"ח סימן קפ"ב סעיף א' הביא את הדעות השונות ולא הכריע ביניהן. ה"משנה ברורה" שם ס"ק ד' כותב שדעת המהרש"ל והב"ח להחמיר דברכת המזון צריך כוס מדינא, אך מנהג העולם הוא שאין זו חובה אלא, כמופיע בהגהת הרמ"א במקום, שמצוה מן המובחר לברך על הכוס.

אשר לגבי אכילה ושתיה בשבת אחרי חשכה ולפני שיבדיל, הנה זו אסורה מדרבנן. מקור האיסור הוא בגמרא פסחים דף ק"ה עמוד א' בה נאמר בשמו של רבי עקיבא ש"כל הטועם כלום קודם שיבדיל - מיתתו באסכרה", ובהמשך שם בדף ק"ז עמוד א': "ושמע מינה: אסור לו לאדם שיאכל קודם שיבדיל". על סמך דברים אלה פסק הרמב"ם בהלכות שבת פרק כ"ט הלכה י"ב: "היה אוכל בשבת ויצא השבת והוא בתוך סעודתו גומר סעודתו ונוטל ידיו ומברך ברכת המזון על הכוס ואחר כך מבדיל עליו, ואם היה בתוך השתיה פוסק ומבדיל ואחר כך חוזר לשתיתו". כן פסק השולחן ערוך או"ח סימן רצ"ט סעיף א': "אסור לאכול שום דבר, או אפילו לשתות יין או שאר משקין חוץ ממים, משתחשך עד שיבדיל. אבל אם היה יושב ואוכל מבעוד יום וחשכה לו, אין צריך להפסיק (אפילו משתייה). ואם היה יושב ושותה וחשכה לו, צריך להפסיק".

נקודת החיתוך בין שתי השאלות ההלכתיות האלה היא בכוס של ברכת המזון בסעודה שלישית בשבת, המסתיימת אחרי רדת החשיכה. מנהגנו שלא לשתות מכוס זאת מבוסס על דברי רבי אברהם אבלי סג"ל בעל ה"מגן אברהם" או"ח סימן רצ"ט ס"ק ו' שכתב: "ונראה לי דמי שאינו נזהר בכל השנה לברך על כוס, דסבירא ליה כמאן דאמר דאין טעון כוס, גם עתה אסור לשתות ממנו". ה"מגן אברהם" מעלה, איפוא, שמי שהולך כשיטת הפוסקים האומרים שברכת המזון טעונה כוס שותה גם מכוס ברכת המזון של סעודה שלישית, שהרי לשיטה זאת הכוס היא חלק בלתי נפרד מן הסעודה. ה"אגרות משה" כותב שהיה מקום לפרש בדברי ה"מגן אברהם" שגם אם היה נזהר רק בשביל המצוה בעלמא להדור הברכה היה נחשב זה מן הסעודה והיה צריך לשתות, אף שאינו חושש לשיטת הרא"ש שסובר שהוא חובה. אבל כיון שאינו נזהר בכל השנה במצוה זו, שבשביל כל דבר קטן ועצלות בעלמא אינו מביא כוס, אינו רשאי בשבת אחר שחשיכה.

והנה, בענין שבע ברכות בסעודה שלישית כותב רבי שלמה קלוגר ב"חכמת שלמה" או"ח סימן רצ"ט על דברי ה"מגן אברהם": "והנה נשאלתי היאך הדין בכוס של ברכת נישואין, אם סועדין במוצאי שבת, אם מותר לשתות מכוס ברכת נישואין. והשבתי דנראה דאסור לשתות ממנו, כי אף דבברכת נישואין נוהגין לברך על הכוס תמיד, מכל מקום כיון דהוי עמו נמי כוס

של ברכת המזון, ובכוס ברכת המזון הוה המנהג שלא לשתות ממנו, ואם כן אם כעת ישתה מכוס של ברכת נשואין ולא מכוס ברכת המזון אתי לזלזולי בכוס של ברכת המזון, לכך לא ישתה ממנו כלל, כן נראה לי, ומי שעושה להיפוך אין מזחיחין אותו".

דעתו של רבי שלמה קלוגר מבוססת, אם כן, על הסברה שכוס ברכת המזון לחוד וכוס הנישואין לחוד. סברה זאת נדחית על ידי ה"אגרות משה", המוכיח שגם כוס של ברכת המזון היא כוס נישואין, והוא מסיק: "ולמה שבארתי, אין מקום כלל לדברי הגאון רבי שלמה קלוגר בחכמת שלמה שהוא מחלק בין כוס של ברכת המזון, שאין לשתות ממנו לפי מנהגינו כמג"א, ומכוס של נישואין היה מתיר אבל אתי לזלזולי בכוס של ברכת המזון, לכן לא ישתו כלל עיי"ש. שברור שאינו כן, שגם כוס של ברכת המזון הוא כוס דנישואין לחיובא כדבארתי, וכן כל הסברות שהביא שם ידידי כתר"ה אינן מדויקות כלל ואין לזוז ממה שכתבתי למעשה". לכן, פוסק ה"אגרות משה" במפורש: "הנה ידוע ומפורסם איך שאני אומר לעשות כי החתן והכלה ישתו, והמברך יותר ראוי שלא ישתה, ואם רוצה לשתות המברך מצד שעליו איכא גם כן תחלת החיוב אין לעכבו".

פוסקים רבים נוספים מודעים לדברי רבי שלמה קלוגר ובכל זאת מורים ההיפך מדבריו. בספר "ליקוטי מהרי"ח" לרבי ישראל חיים פרידמן חלק ג' סדר נשואין כתב: "והנה ראיתי המנהג אצל כבוד אדמו"ר הגה"ק בעל ייטב לב ובנו אדמו"ר בעל קדושת יו"ט זצללה"ה כשהיה מברכין שבע ברכות בסעודה שלישית היה שותה ממנו המברך וגם נתנו להכלה לשתות אבל לא להחתן מטעם שעל החתן יש חיוב הבדלה ואסור לשתות קודם הבדלה מה שאין כן נשים אינם חייבות בהבדלה, וכן המברך יכול לשתות כמבואר בשו"ע או"ח רצ"ט, ואף דהמג"א שם כתב דמי שאינו נזהר בכל השנה וכו' גבי ברכת נשואין נזהרין תמיד לברך על הכוס, ועיין בהגהות חכמת שלמה ממהרש"ק באו"ח שם שדעתו נוטה שגם המברך לא ישתה מהכוס, אך נתפשט המנהג ששותה המברך, ועוד, בסוף סדר סעודה שלישית, אחרי שהוא מביא את דעתו של רבי שלמה קלוגר הוא מוסיף וכותב: "אך ראיתי גדולי הדור שאחר שברכו השבע ברכות בסעודה שלישית שתו מהכוס, הובאו הדברים גם בשו"ת "ציץ אליעזר", ה"ציץ אליעזר" מביא גם את דברי שו"ת "זכרון יהודה" חלק א' סימן פ"ז, אחרי הזכירו דעת רבי שלמה קלוגר: "אבל מנהג העולם לשתות מהכוס של ברכת נשואין וכו' והנח להם לישראל וכו'". ה"ציץ אליעזר" מוסיף עוד, שמאחר שגם ה"מגן אברהם" מסכים שמעיקר הדין מותר לשתות מכוס של ברכת המזון בסעודה שלישית גם שלא בסעודת חתנים, הרי "מהאמור אפשר ללמוד דשפיר מותר לשתות מכוס של שבע ברכות אפילו משחשיכה, ועל כל פנים לטעום מטעמת כל שהוא, דהא תמיד נזהרים לברך על כוס שבע ברכות כשיש מנין, וממילא יוכלו לטעום גם מכוס ברכת המזון כדי שלא לבייש, בהיות ומותר מעיקרא דדינא, וגם מפני שגם בברכת המזון כשיש מנין נדמה שנזהרים כולי עלמא לברך על כוס". הוא גם מעיר שרבי שלמה קלוגר בעצמו מסיים שם שמי שעושה להיפוך אין מזחיחין אותו, והסיבה לכך, לדברי ה"ציץ אליעזר", היא כיון שמעיקר הדין הדעת נוטה דמותר בכלל לשתות גם מכוס של ברכת המזון, ובפרט שהוא במנין, שבאופן זה רגילין לברך תמיד גם ברכת המזון על כוס, לכן, הוא מסיים ואומר: "לזאת נלפענ"ד דשפיר מותר לשתות מכוס של ברכת חתנים בסעודה שלישית משחשיכה, וממילא גם מכוס ברכת המזון, והרוצה להחמיר, וגם כדי שלא יצטרך לברך לאחריו מבלי להזכיר כבר של שבת, יטעם רק טעימה בעלמא". ה"ציץ אליעזר" מצטט גם את ה"תוספות חיים, על ה"חיי אדם" הלכות שבת כלל ח' אות י"ד, שכתב בשם האחרונים שכשמברכין שבע ברכות אצל חתן וכלה בסעודה שלישית מותר לשתות הכוס.

דברי רבי שלמה קלוגר מובאים גם בשו"ת "יביע אומר", ומוספים עליהם דברי פוסק נוסף: "אמנם ראיתי בשו"ת חמדת משה (חאו"ח סי' כא) שנשאל אודות סעודה שלישית שיש בה חתן וכלה ונסתיימה במוצאי שבת, האם רשאים לטעום מהכוס קודם הבדלה, וכתב, לכאורה כיון שבבית חתנים נזהרים לברך שבע ברכות על כוס, מותר לשתות ממנו קודם הבדלה, וכדמוכח מדברי המג"א (סי' רצט סק"ז), ומכל מקום לפע"ד נראה שאין לשתות מן הכוס קודם הבדלה, משום שדעת רוב הפוסקים שברכת חתנים אינה טעונה כוס מן הדין, ולא דמי למי שנזהר תמיד לברך ברכת המזון על הכוס שרשאי לשתות ממנו קודם הבדלה, דשאני התם שנעשה אצלו כחיוב, משום דסבירא ליה כמאן דאמר ברכת המזון טעונה כוס,

מה שאין כן בנ"ד שרוב הפוסקים סבירא להו שברכת חתנים אינה טעונה כוס, ועוד שיש אומרים שאין מברכים שבע ברכות בסעודה שלישית אלא אם כן יש שם פנים חדשות, ועכשיו על פי הרוב אין שם פנים חדשות, וספק ברכות להקל. ועל כל פנים צריך להבדיל קודם על הכוס. עכת"ד. אך ה"ביע אומר" דוחה דברים אלו, באומר: "ואין דבריו מחוורים, ולא צדק בהכרעתו... שהעיקר שכשם שמי שנזהר תמיד לברך ברכת המזון על הכוס, רשאי לשתות מן הכוס שאחר ברכת המזון של סעודה שלישית קודם הבדלה, אף על פי שהעיקר להלכה שברכת המזון אינה טעונה כוס... ואפילו הכי רשאי לשתות מן הכוס קודם הבדלה, וכמו שכתבו המג"א והאחרונים. והוא הדין לכוס של ברכת חתנים, שכבר פשט המנהג שאין אומרים ברכת חתנים אלא על הכוס, ונזהרים בזה תמיד, וכן מבואר בזוהר (פרשת תרומה דקס"ט ע"ב) שצריך לברך ברכת נישואין על היין, כדי שיהיו שבע ברכות. וכן הוא במסכת כלה (פרק א'). וכן במסכת סופרים (פרק י"ט הלכה י"א). וע"ע בראבי"ה ברכות (סימן צ"ח) שכתב וז"ל: וגרסינן בירושלמי, על כל הפירות אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין, ומה נשתנה היין לפי שלוקחים ממנו לקידוש ולהבדלה לאירוסין ולנישואין. וכן הוא ברוקח (סימן שנ"ב). להלכה, מסוכם ב"ביע אומר": "המורם מכל האמור... כשיש שם חתן וכלה, שהמנהג לברך על שני כוסות, אחד לברכת המזון ואחד לברכות חתנים, ואחר שבע ברכות מוזגים ומערבים הכוסות ביחד, רשאים לשתות משני הכוסות, שאחר ששתיים המברכים משני הכוסות, נותנים מאחד מהם לחתן ולכלה לשתות, ורשאים גם המסובים שכיוונו לצאת בברכת בורא פרי הגפן לטעום מהכוס".

במקביל לדחית דבריו של רבי שלמה קלוגר, הפוסקים מצטטים את דברי רבי אברהם דוד מבוטשאטש בספרו "אשל אברהם" סימן רצ"ט, שכתב שאפילו ה"מגן אברהם", הסובר שאם אינו נזהר תמיד לברך ברכת המזון על הכוס, בסעודה שלישית במוצאי שבת אסור לו לשתות קודם הבדלה, מודה הוא שאם מברכים אז שבע ברכות על שני כוסות כנהוג, שראוי לשתות, כי אם לא ישתה מהכוס יש חשש ברכה לבטלה, שהרי בלי כוס אין מברכים שבע ברכות, ואם לא יברך על הכוס יהיו רק שש ברכות, וצריך שתהיינה שבע ברכות כמו שכתוב בזוהר. ולהמתין בברכת בורא פרי הגפן עד להבדלה יש בכך הפסק גדול, ראה שו"ת "מנחת יצחק" המסכם גם ואומר שהעולם אין נוהגין כדברי רבי שלמה קלוגר, אלא "למעשה כן נהגו גדולי הדור כדברי האשל אברהם, ואין לפקפק בזה". ה"אשל אברהם" חוזר על פסיקתו בספרו "עזר מקודש" באה"ע סימן ס"ב סעיף א', והוא כותב שבסעודה שלישית היה שותה הכוס או רוב הכוס בברכת חתנים קודם הבדלה, כי בזה מודה ה"מגן אברהם" שיש לשתות קודם הבדלה, כדין מי שנזהר תמיד לברך ברכת המזון על הכוס שמותר לו לשתות מכוס ברכת המזון קודם הבדלה. הוא מוסיף שם שאין קפידא אם ישתה מכוס ברכת המזון או מכוס של ברכת חתנים, ומלבד זה הרי מן הנמנע לברך שש ברכות בלבד, כי צריך להיות שבע ברכות, וכמו שכתוב בזוהר שכמה מהקלקול נמשך על ידי הפסק בין שש ברכות לשביעית. נוסף עוד שבספר "טעמי המנהגים ומקורי הדינים" לרבי אברהם יצחק שפרלינג עמוד תי"ז סעיף תתקצ"ג כתב: "ובענין שתיית הכוסות בסעודה שלישית, ראיתי אצל אדמו"ר הרב הצדיק הקדוש מאלעסק זצוק"ל על נשיאת נכדו שיחיה שבסעודה שלישית היה בעצמו מברך ברכת המזון, ואמר הברכות על הכוס השני גם כן, ואחר כך היה שותה מן הכוסות, והיה נותן לחתן ולכלה גם כן לשתות".

לסיכום הדברים: מאחר ודברי רבי שלמה קלוגר הם כמעט דעת יחיד, ולאור זה שסברתו נדחית על ידי ה"אגרות משה" וגם פוסקים רבים אחרים לא הסכימו לשיטתו, ולאור העובדה שאם לא ישתה מהכוס יש חשש ברכה לבטלה וכן תהיינה רק שש ברכות כשצריך שבע ברכות, ולאור עדותם של הפוסקים שהעולם נוהגים כ"אשל אברהם", הרי פשוט להורות במקומותינו לברך שבע ברכות בסעודה שלישית, ולפחות החתן והכלה ישתו מן הכוס.

דניאל הרשקוביץ